

ВІДОБРАЖЕННЯ ОБНОВЛЕНСЬКИХ РЕФОРМ ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ МУСУЛЬМАНСЬКОЇ ГРОМАДИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НА МЕЖІ XIX – XX СТ. НА СТОРІНКАХ ГАЗЕТИ “ТЕРДЖИМАН”

І.О.Богданович

В статье рассматривается роль газеты «Терджиман» в отображении реформ женского образования среди мусульман на рубеже XIX – XX веков.

Ключевые слова: просвещение, тюрко-мусульманские народы, женское образование.

У статті розглядається роль газети “Терджиман” у відображенні реформ жіночої освіти мусульман на межі XIX – XX ст.

Ключові слова: просвіта, тюрко-мусульманські народи, жіноча освіта.

This article is devoted to the news paper “Terdjiman” and his reformations in the mussulman women’s education peoples on the turn of XIX – XX centuries.

Key words: women education, the news paper “Terdjiman”, mussulman peoples.

Важливим питанням для джадидистів було розповсюдження освіти серед жіночої частини мусульманської громади. Воно відповідало двом головним пунктам громадської програми обновленців. По-перше, “це реформування та розповсюдження освіти”. І, по-друге, вирішення жіночого питання відповідно “до розвитку сучасної людської цивілізації” [1].

Зазвичай за релігійними догматами мусульманка мала право на навчання. Але у багатьох регіонах, населених тюркськими народами, поступово склалася ситуація, коли жіноча освіта була визнана не обов’язковою, а дівчатка не віддавалися до шкіл. Їхня освіта обмежувалася вивченням певного набору молитов, та основами домогосподарства у межах знань дружини мулли-викладача, який навчав хлопчиків, або жінок власної родини. Джадидисти навіть визнавали шкідливою та “дурною традицією”, коли дівчаток навчають тільки читати, а не писати [2].

Обновленці-новометодники намагалися зламати таку регресивну практику. Вони не тільки не робили статевої сегрегаційних обмежень у новометодних мектебах, а й досить активно захищали право жінок на якісну освіту. Важливим елементом джадидистської реформи просвіти тюрко-мусульманських народів Російської імперії стала саме жіноча освіта. По-перше, вона мала охопити усіх дівчаток шкільного віку, а не окремих учениць. По-друге, визнаючи особливості жіночого виховання, джадидисти намагалися вирівняти об’єм навчальних програм та кількість навчальних дисциплін, які були пристосовані для чоловічих навчальних закладів та запровадити їх у жіночих мектебах.

Заклики до зміни навчальних програм було чути навіть із жіночих вуст. Вчителька жіночого мектеба с. Джав Баш касимівського повіту пані Бектімірова писала про нагальну необхідність навчати дівчаток читанню, письму, арифметиці, корисним знанням, рукоділлю та арабському красному письменству. Вона підкреслювала, що за мусульманським законом «знання однаково необхідні для чоловіків та жінок» і що дівчатка, що мають стати у майбутньому матерями та господинями, повинні за природою своєю бути виховательками дітей і розпорядницями в економічному житті родини. А для цього, зрозуміло, треба

отримати якісні знання у навчальних закладах [3].

Отже школи, які були створені для просвіти мусульманок опинилися під прискіпливою увагою прогресивних національних просвітян. Саме вони намагалися перетворити школу для дівчаток із релігійно-схоластичної у світсько-науковий виховний заклад. Подекуди обновленці стикалися із проблемою відродження самої структури освіти та професійного виховання дівчат. Вони вели активну та дієву пропаганду за захист права мусульманки на освіту.

Намагаючись боротися проти ретроградів кадимістів у справі розповсюдження жіночої просвіти, російські джадидисти з метою пропаганди інколи використовували досвід закордонних ісламських громад. Так, у січні 1904 р. газета “Терджиман” розмістила на перших сторінках цікаву статтю, у якій ведеться про жіноче зібрання. На ньому індійські жінки ісламського віросповідання обговорювали важливе питання створення мусульманського університету у місті Алікерд. Газета навела конспект виступу пані ораторки, де між іншим говориться, що мусульманам “наслідуючи духу та вимогам часу слід вчитися й просвітлюватися та навчатися сучасним наукам та знанням”. Виходячи із того, що знання даються школою, то їм треба “завести в себе достатню кількість” добре облаштованих за європейськими стандартами навчальних закладів, де вивчалися б як релігійні, так і світські предмети [4]. Це була вдала пропагандистська акція джадидистів та авторитетний наочний приклад для консерваторів-кадимістів.

Мусульманські прогресисти завжди підтримували й пропагували позитивний досвід, який набувався в громаді щодо жіночої освіти кінця XIX – початку XX ст. Редакції газети “Терджиман” були відомі позитивні приклади спроб мусульманок виступити в органах періодичного друку, факти викладання жінками російської мови в національних навчальних закладах, численні меценатські та філантропічні справи щодо відкриття мектебів для дівчаток-мусульманок.

Дружина відомого релігійного діяча та просвітителя мудариса шейха Галімджана ефенді Баруді звернулася до редакції газети “Терджиман” із проханням обговорити нагальне питання про освіту та розвиток мусульманського жіноцтва. Редакція зазначила: “Втішно, що інтелігентна мусульманка перших кроків почала усвідомлювати і відчувати свій справжній, великий поклик нести у своїх чудових руках прапор світла та відродження” [5]. Такі пропозиції всіляко підтримувалися та пропагувалися мусульманськими обновленцями.

Отже, позитивні зрушення вже існували. Роблячи огляд життя мусульман країни, редакція газети “Терджиман” звернулася до наочного прикладу Ханіфи ханум Ніязової з м. Тари. Вона була не тільки вчителькою в новометодному жіночому мектебе, а “на відміну від своїх колег жінок, – на думку видання, – виділяється рідкісною начитанністю та достатніми знаннями арабської мови” [5]. Або в 1903 р. у селі Бікій Саратовської губернії теща вчителя чоловічого мектебе пані Баїшева своїм коштом збудувала жіночий навчальний заклад, підготувала місцеву дівчину на вчительку та організувала клас на 60 учениць [7].

Сотні дівчаток власним коштом навчали Мер’ем ханім Султанова, Зегра ханім Гаспринська, Пемпе ханім Болатукова, Фатьма ханім та Мер’ем ханім Дебердееви, Мегруб ханім та Магруй ханім Акчуріні та інших. Мусульманки утримували сирітські заклади, працювали на ниві національного друку, брали участь у підприємстві тощо [8]. Такі наочні факти, добрі справи на ниві жіночої просвіти

часто публікувалися на сторінках газети “Терджиман” – рупору російського джадидизму.

Отже на початку ХХ ст. було вже реально видно суттєві соціальні зрушення в справі емансипації мусульманського жіноцтва, яке вже почало усвідомлювати власні сили. Морально та інтелектуально підтримані джадидистами мусульманські жінки впевнено виходили на шлях громадсько-просвітянського життя всієї умми.

Яскравим прикладом джадидистської реформи освіти серед жіночих навчальних закладів мусульман було бакинське Олександрівське російсько-мусульманське училище, фундатором та меценатом якого був відомий ліберальний діяч і лідер закавказьких джадидистів Гаджі Зейнал-Абедін Тагієв. Цей навчальний заклад для мусульман шиїтів був показаний високому перському гостеві, родичеві правлячої шахської династії муштехіду імаму Джума азі сейїд Зейнал Абедін Хусейні. Він та його пишній почт були вражені рівнем освіти дівчаток і станом речей у цьому навчальному закладі. 12 січня 1903 р. він оглянув школу: рекреаційне приміщення, мечеть, навчальні класи, спальню, вмивальню, приймальню тощо. Із великим зацікавленням та задоволенням імам питав про порядки, які були заведені в училищі та про організацію навчального процесу.

Щоб мати об’єктивне враження, він забажав подивитися на найменших учениць. Імам Джума попросив одну з маленьких школярок писати на класній дошці. Він був дуже задоволений швидкими відповідями та грамотним писанням дівчаток. Його та супровід вразило, “що мусульманки такому ранньому віці можуть так добре писати й читати. Кореспондент зазначав, що “на всіх обличчях можна було побачити відбиток внутрішнього відчуття захоплення” [9]. Уже в коридорі імама Джуму та його почт приємно вразило те, що з одного класу він почув спів дівчат, які в спеціальних гімнах хвалили особи російського імператора і перського шаха.

Варто згадати педагогічний колектив цього навчального закладу. На початку ХХ ст. він складався з шести осіб. Очолювала училище директор Ханіфе ханім Мелікова. Їй допомагала помічниця Мер’ем ханім Сулькевич. Учителювали: Шефіка ханім Шейх-заде, Сакіне ханім Ахундова, Хатідже ханім Абдрахманова та Рахіле ханім Трегулова. Офіційною попечителькою навчального закладу була “добрий геній” на ниві “навчально-виховної справи кавказьких мусульманок” пані Сона ханім Тагієва [10]. Саме вони були піонерами жіночої світської педагогіки серед мусульман Російської імперії на межі ХІХ – ХХ ст.

Взагалі бакинська школа постала перед очима закордонних гостей у досить позитивному світлі. Вони були в захопленні і враженні побаченим. Саме такий навчальний заклад (результат плідної праці закавказьких джадидів) був авангардом просвітянських реформ серед тюркських народів Російської імперії, осередком боротьби проти невігластва та за просвіту мусульманського жіноцтва на початку ХХ ст.

Позитивний багаторічний досвід бакинського навчального закладу спонукав до дій прогресивно налаштованих тифліських мусульманок. На почаку ХХ ст. вони вирішили створити ноий навчальний заклад для дівчаток як вільну школу, що “доповнюватиме “Олександринське” жіноче училище, запроваджене в Баку” [11]. Це було своєрідне наочне громадське визнання мусульман багаторічної та плідної виховательської роботи бакинських джадидистів і жінок-педагогів.

Російські джадидисти розуміли, що початкова освіта не є найвищим

досягненням у мусульманській просвіті для жіноцтва. Вони не тільки мріяли про підвищення рівня освіти дівчат, але й наполегливо працювали в цьому напрямку. Вони провадили пропагандистські акції, метою яких було доведення необхідності та можливості отримання вищої освіти жінкою-мусульманкою. Ними наводилися численні приклади зі священної історії ісламу, у яких жінки виступали освіченими, інтелектуально розвиненими, природою обдарованими особистостями, спроможними зробити багато позитивного в громадському та науковому житті.

На думку джадидів, саме таке жіноцтво спроможне дати ще один поштовх для розвитку загального процесу просвіти мусульман Російської імперії. Безперечно, треба вважати за доробок джадидистів позитивний і показовий факт, коли на початок ХХ ст. вже одинадцять дівчат, “за почином п. Разьє ханім Кутлюярової-Сулейманової”, вивчали в Санкт-Петербурзі медицину, “випередивши в цьому своїх турецьких, єгипетських та індійських одновірок”, – із задоволенням зазначала редакція газети “Терджиман” [12].

Отже просвітянські процеси, які ініціювали новометодники-обновленці, охопили й жіночу частину мусульманської умми. Це був один із чинників громадської програми джадидистського руху. Безперечно, вони мали позитивні наслідки у підвищенні інтелектуального розвитку громади в цілому та активізації емансипації мусульманських жінок на межі ХІХ – ХХ ст.

Література:

1. Ганкевич В.Ю. Основні напрямки джадидистського руху серед кримських татар (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) // Сходознавство.– № 9 – 10.– С. 228.
2. Из нашей жизни // Терджиман.– 1895.– № 11.
3. Исмаил. Призыв к обучению женщин // Терджиман.– 1897.– № 21.
4. Собрание ханумов // Терджиман.– 1904.– № 07.
5. Среди мусульманок // Терджиман.– 1903.– № 41.
6. Из нашей жизни // Терджиман.– 1895.– № 06.
7. Аблязов. Из дер. Бикий // Терджиман.– 1904.– № 7.
8. Исмаил. Самодеятельность мусульманки // Терджиман.– 1903.– № 45.
9. Урфизаде. Баку // Терджиман.– 1903.– № 04.
10. Исмаил. Самодеятельность мусульманки // Терджиман.– 1903.– № 45; По поводу открытия женско-мусульманской школы // Терджиман.– 1901.– № 37; Открытие Александринской женско-мусульманской школы // Терджиман.– 1901.– № 39.
11. Среди мусульманок // Терджиман.– 1903.– № 41.
12. Среди мусульманок // Терджиман.– 1903.– № 41.